שגיא ברמק

השיבה אל הבורגנות

אבי הנאו-שמרנות, אירווינג קריסטול, הבין שהחברה המערבית שברירית הרבה מכפי שהיא נראית. כתרופה למוסר הליברלי החותר תחת יסודותיה, הוא הציע שיבה לאתוס הבורגני ולעמוד התווך שלו - הדבקות הדתית

א

> שלושת עמודי התווך של השמרנות המודרנית הם הדת, הלאומיות והצמיחה הכלכלית. מבין אלה הדת היא בבירור החשובה ביותר, משום שהיא הכוח היחיד המסוגל, בטווח הארוך, לעצב אישיות ולווסת את מניעיהם של בני האדם. (אירווינג קריסטול)[1]

לו היה עליי להשיב לשאלה "מה רצה אירווינג קריסטול, כשמרן־חדש, לשמר?", תשובתי הייתה קצרה ופשוטה למדי. קריסטול, הייתי עונה, ביקש לשמר, או נכון יותר, ביקש להציל ואף להחיות מחדש את דרך החיים וראיית העולם של מה שניתן לכנותו "האתוס הבורגני". אתוס שבלעדיו, כך האמין, לא תוכל החברה החופשית להאריך ימים. טענתי היא שאפשר להבין את כל הפילוסופיה הפוליטית של קריסטול כקריאה להסתכל על עצמנו, בני המאה ה־21, באור חדש, שהינו למעשה ישן למדי, כלומר באורו של העידן הבורגני, הנבדל מן העידן הליברלי בן־זמננו. במילים אחרות, קריסטול קרא, ואף פעל, לקיומה של רסטורציה בורגנית. המעבר, או שמא השיבה, מציביליזציה הומניסטית־חילונית וליברלית, הנגועה ברלטיביזם וניהיליזם, לציביליזציה בורגנית החדורה במידות טובות, הייתה מפעל חייו האינטלקטואלי.

קריסטול הבין כי במפעל זה של תחייה בורגנית מחודשת תצטרך הדת למלא תפקיד מרכזי, בדיוק כפי שמילאה בעבר, בפרט בסוף המאה ה־18 ובמאה ה־19, באנגליה הוויקטוריאנית ובארצות הברית של לינקולן. רק הדת, האמין, תוכל לחולל מוריליזציה (moralization) מחודשת – קרי, הטענה מחדש של החברה במוסריות – בחברה שעברה תהליך מהיר של דה־מוריליזציה (de-moralization) – קרי, עיקורה ממוסר – בעיקר משנות השישים ואילך.[2] לאותם ליברלים שראו (ועודם רואים)

ד"ר **שגיא ברמק** עומד בראש תוכנית אדם סמית של מכון ארגמן מבית קרן תקווה.

בדת חסם, בלם או אבן ריחיים על צווארו של הליברליזם, קריסטול הזכיר שהדת הייתה המסד החשוב ביותר בעולמו של האזרח הבורגני, אותו אב־קדמון של האזרח הליברלי. הדת, כך על פי קריסטול, סיפקה לחירות לא רק תוקף חיובי אלא גם גבולות מוסריים, וכך הצילה אותה מסכנת הפיכתה להפקרות. הדת ריסנה את האדם, סייעה לו למשול בתשוקותיו והעניקה לו משמעות ונחמה בעולם רווי צער. חשוב מכול, הדת שימשה בת־לוויתן של המידות הטובות, ובראשן המידות הטובות של השליטה העצמית וההסתמכות העצמית.[3]

בניגוד לשמרנים אחרים וללִיברטריאנים רבים, שהבולטים שבהם היו פרידריך האייק ומילטון פרידמן, קריסטול עמד על כך שהאויב הגדול ביותר של השמרנות החדשה, במיוחד בעולם שלאחר המלחמה הקרה, הוא לא הקומוניזם, הסוציאליזם או מדינת הרווחה, כי אם ההומניזם החילוני ולבושו הפוליטי – הליברליזם. לטעמו של קריסטול הוויכוח הכלכלי כבר הוכרע. לכולם היה כבר ברור שהקומוניזם אינו אלא רוע צרוף, וברור היה לא פחות שהסוציאליזם פשט את הרגל מן הבחינה האינטלקטואלית והמעשית כאחת – אם כי השמרנים החדשים המשיכו להיאבק בהשפעותיה השליליות של מדינת הרווחה הפולשנית. ההתרכזות הרפובליקנית המסורתית בכלכלה, נטייה שקריסטול תיאר כצרות־מוחין, הפקירה את שדה המוסר ואפשרה לליברליזם להשחית כל חלקה טובה מבחינה מוסרית. החברה המודרנית, טען קריסטול, ניצבת בפני משבר מוסרי עמוק, הלוא הוא משבר הניהיליזם שחולל – מבלי משים – ההומניזם החילוני. המזור היחיד לאותו משבר הוא החייאתן מחדש של האמונות והמסורות הדתיות שלנו.[4]

ב

כמוהו כאחרים העונים לשם הקיבוצי "האינטלקטואלים של ניו־יורק", גם אירווינג קריסטול (1920–2009) חווה תהליך ארוך של דה־רדיקליזציה. בהיותו סטודנט בסיטי קולג' שבניו־יורק נשבה קריסטול בקסמו של המרקסיזם ונלחם, כטרוצקיסט, בשמאל הפרו־סטליניסטי. עם זאת, הרדיקליזם של קריסטול מעולם לא היה תרבותי, אלא הצטמצם לשאלה הכלכלית. גם כשהיה צעיר, הוא לא נמשך אחר סגנון החיים הבוהמייני. תמיד ראה את עצמו כבורגני בהליכותיו ובסגנון חייו.

במהלך מלחמת העולם השנייה התגייס קריסטול לצבא ארצות הברית, ושירת בגרמניה ובצרפת. בזיכרונותיו הוא מספר כי ירו עליו אך הוא לא נפגע, וכי ירה על אחרים אך לא פגע. הוא חזר לניו־יורק בשנת 1947 והצליח למצוא עבודה כעורך זוטר בכתב העת הנודע 'קומנטרי'. חמש שנים לאחר מכן, בשנת 1952, ראה אור מאמרו השנוי ביותר במחלוקת מאז ומעולם. היה זה מאמר שדרש אומץ רב. קריסטול תקף בו את המילייה הליברלי עצמו, ובפרט את הליברלים שתקפו בחמת זעם את הסנאטור מקארתי בשעה שגמגמו לנוכח האיום הסובייטי. קריסטול השתומם על כך

NIKE
GAP
5G
PEPSI
Samsung

שהאינטלקטואלים האמריקנים חששו ממקארתי ומפשיזם ביתי מדומיין יותר מכפי שחששו מהמעצמה הטוטליטרית החזקה בעולם שהחזיקה תחת ידיה חצי מיבשת אירופה והפעילה גייסות חמישיים ברחבי העולם החופשי. זה היה אולי המקרה המובהק הראשון שבו נתקל קריסטול במה שכינה "נאיביות ליברלית" ובכישלון בכושר השיפוט של מי שראו בעצמם אנשים חכמים במיוחד. קריסטול סבר אמנם שמקארתי הוא דמגוג וולגרי, אך הוא לא היסס לקבוע, במה שהפך מאז לציטוט איקוני, כי "ישנו דבר אחד שהציבור האמריקני יודע על הסנטור מקארתי: הוא, ממש כמותם, אנטי־קומוניסט באופן חד־משמעי. בנוגע לדוברי הליברליזם האמריקני, אין הם יודעים לומר דבר כזה. ולא בלי מידה של צדק".[5]

הודות לעזרה מחברים קרובים נתמנה קריסטול בתחילת שנות החמישים לעורכו של כתב העת 'אינקאונטר'. האינקאונטר ראה אור בלונדון מטעם "הקונגרס לחופש תרבותי", ארגון שאותו הקים הפילוסוף סידני הוק ושמטרתו הייתה להילחם בזירה האינטלקטואלית נגד ברית המועצות. כתב העת ביקש לבלום את ההשקפות האנטי־אמריקניות והפרו־סובייטיות שבהן הייתה נגועה העילית האינטלקטואלית בדמוקרטיות המערביות ובפרט בצרפת ובאנגליה (כעבור שנים, לאחר שכבר סיים את תפקידו כעורך, ירדה קרנו של כתב העת לאחר שהתגלה שה־CIA העביר לו כספים רבים).

שהותו של קריסטול באנגליה הייתה בעלת חשיבות להתפתחותו האינטלקטואלית, שכן שם נתקל לראשונה בקיומם של שמרנים – להבדיל מהקומוניסטים לשעבר שחוו דה־רדיקליזציה ועברו לצד הימני של המפה הפוליטית, אשר פגש בארה"ב. בייחוד הרשימה אותו הנינוחות של השמרנים האנגלים שראו עצמם כיורשיה של מסורת שמרנית ארוכת שנים, מסורת שנעדרה מארצות הברית. כתוצאה מכך, התרחקותו מן הליברליזם קיבלה חיזוק נוסף, אך הוא לא היה בשלב זה בשום אופן "שמרן". "רחוק הייתי משמרנות", סיפר לימים. "הרעיון שאצביע בעד הרפובליקנים היה לי זר לא פחות מהשתתפות במיסה קתולית".[6]

כאשר שב בסוף שנות החמישים לארצות הברית, יחד עם אשתו – ההיסטוריונית הידועה בזכות עצמה, גרטרוד הימלפרב – ניסה קריסטול לחבר ספר ביקורתי על הדמוקרטיה האמריקנית, אך נכשל בכך כישלון חרוץ. התחוור לו – דבר שצר כי לא התחוור למחברי ספרים אחרים – כי הוא איננו מוכשר לחיבור ספרים. הוא היה אינטלקטואל שהסוגה שהלמה אותו הייתה המאמר הקצר, והוא שכלל לכדי מצוינות את היכולת לנתח, במילים מעטות יחסית, סוגיות בעלות חשיבות פוליטית, כלכלית ואף תיאולוגית. קריסטול ידע לפנות אל קהל הקוראים הליברלי המשכיל יחסית ולחשוף בפניו כשל, בעיה או דעה קדומה נטולת הצדקה בתפיסת עולמו – ולהציג לו חלופה שמרנית הולמת. חשוב מכך, קריסטול היה רב־אומן בכל הנוגע לייסודם של כתבי עת, נשקם החשוב ביותר של האינטלקטואלים הציבוריים.

בשיתוף עם חברו הקרוב, הסוציולוג הנודע דניאל בל מאוניברסיטת קולומביה, הקים קריסטול אחד מכתבי העת החשובים ביותר באמריקה בחצי השני של המאה העשרים: ה'פבליק אינטרסט', קרי "האינטרס הציבורי". כתב העת הזה, שגדולי חוקרי המדינה באותה עת תרמו לו את תובנותיהם, ביקר את יומרותיו של מדע המדינה עצמו ואת שאיפותיה הגרנדיוזיות של מדינת הרווחה. אף כי באופן רשמי נמנע כתב העת מלזהות את עצמו פוליטית – העורכים התעקשו כי בכוונתם לנתח בצורה מדעית את שבעיניהם היו תוכניות רווחה המונעות על ידי אידיאולוגיה ליברלית נאיבית – במהרה זוהתה הבמה הזו עם תפיסה חדשה של שמרנות, ובצדק.

רק בשנות השישים והשבעים, על רקע עליית ממשלו של ג'ונסון על יומרותיו החברתיות, אך בעיקר עקב הגחתה למרכז הבמה של 'תרבות־הנגד' של השמאל החדש והשתלטותו של זה על המפלגה הדמוקרטית, נוצר הקרע הסופי בין קריסטול וליברלים מפוכחים אחרים לבין הליברליזם הפרוגרסיבי האמריקני. כך תיאר זאת קריסטול:

> הייחוס הליברלי שלי התרפט, בעיני כבעיני זולתי. בסופו של דבר, בשלהי שנות השישים ובתחילת שנות השבעים, בא לעולם איזה דבר שהיה עתיד להתקרא 'שמרנות חדשה' כקטגוריה חדשה של זהות פוליטית לאנשים כמוני. רווח לי כאשר זכיתי בכינוי הזה וסולקתי מאותו חלק הולך ומצטמצם של הקשת הפוליטית המתויג כ"ליברלי אנטי־קומוניסטי".[7]

קריסטול איבד אם כן עניין בליברליזם האמריקני עצמו, שבו ראה תפיסה הדוגלת בקולקטיביזם פוליטי וחברתי הצועד יד ביד עם אנרכיה מוסרית; דהיינו, הליברליזם האמריקני עודד התערבות מדינתית גוברת והולכת בתנאי החיים החומריים של הפרט, ובעיקר בחופש הכלכלי שלו, ובאותה עת עודד את משיכת ידי המדינה מאותם תחומים שעיקרם עיצוב הנפש וטיפוח האופי, כגון אמונה דתית, חינוך מוסרי וסגנונות חיים. זו הייתה, כפי שכתב בלעג, גישה של "אגליטריזם מוסרני ומתירנות אופטימית". בארצות הברית, הוסיף באירוניה, החוק עומד על זכותה של נערה בת 18 להשתתף מרצונה החופשי בסרט פורנוגרפי, אך רק בתנאי שהמעסיק שלה משלם לה את שכר המינימום הקבוע בחוק.[8] הליברליזם מהסוג הזה הוא שחולל לטענתו רקב וניוון, ואשר השחית מגזר אחַר מגזר בחברה האמריקנית.

מסעו של קריסטול מן הליברליזם אל עבר השמרנות החדשה הושפע מארבעה הוגים עיקריים. הראשון בהם היה התיאולוג ריינהולד ניבּוּר, שספרו 'טבעו וגורלו של האדם' היה החיבור התיאולוגי הראשון שקריסטול קרא מעודו. לפי קריסטול, ניבור הציע לפניו את הרעיון של טבע האדם כדבר קבוע, בלתי נמנע, טרנס־תרבותי וטרנס־היסטורי; טבע הספוג בתפיסת החטא הקדמון שהליברליזם הכחיש בתוקף. מי שהשלים עם ההבחנה הזו, כתב קריסטול, עשה כבר כברת דרך מהליברליזם

הפרוגרסיבי. מבקר הספרות ליונל טרילינג, שהליברליזם הבורגני שלו שאב ממבקר התרבות והמשורר האנגלי מתיו ארנולד, עשה עליו גם הוא רושם עז. הפילוסוף האמריקני הנודע סידני הוק סייע לקריסטול להשתחרר ממופרכות תפיסת העולם המרקסיסטית. ולבסוף, הפילוסוף היהודי־גרמני ליאו שטראוס, שאת ההיחשפות לעבודותיו תיאר קריסטול כ"הלם אינטלקטואלי שהוא בגדר חוויה של פעם בחיים", לימד את קריסטול לבחון את המודרנה מבעד לעיניהם של הפילוסופים העתיקים. הודות לשטראוס, קריסטול יעמוד על כך שהשמרנות החדשה האמריקנית צריכה להוביל את הליברליזם למסע אחורה בזמן, מסע של התחברות מחודשת עם המסורת הרוחנית, הדתית והמוסרית שלו.

ג

קריסטול איבד בשלב מוקדם מאוד בחייו כל עניין במרקסיזם ובסוציאליזם. "כבר קרוב למחצית המאה כמעט", כתב ב'המלחמה הקרה שלי', "שאינני מסוגל אפילו לקרוא סנגוריה כלשהי על משטר קומוניסטי, ניתוח מדיני כלשהו הכתוב מנקודת מבט פרו־קומוניסטית, או איזה ניתוח סוציו־כלכלי הכתוב מנקודת מבט מרקסיסטית או מעין־מרקסיסטית".[9] גם את נאמנותו ל"סוציאליזם דמוקרטי" איבד, לדבריו, בשלב מוקדם יחסית. אמונתו, טען, לא שרדה מחוויותיו בצבא במהלך מלחמת העולם השנייה. הניסיון הצבאי זיכה אותו בתובנה הפוליטית שלפיה "המחשבה לבנות את הסוציאליזם על האדם הפשוט כפי שהוא קיים למעשה ... אינה אלא הזיה, ולכן הסיכויים ל'סוציאליזם דמוקרטי' אפסיים".[10] במקום אחר מספר קריסטול כי החזון שמשך את ליבם של סוציאליסטים רבים, שהעולם כולו ילבש את צורתה של שוודיה הסוציאל־דמוקרטית, מעולם לא קסם לו במיוחד.[11]

לעומת זאת, הקפיטליזם, ובייחוד המטען המוסרי שנלווה אליו, מעולם לא פסקו לעניינו. קריסטול קיבל כתקפה למדי את התזה של דניאל בל בדבר הסתירות התרבותיות שמוליד הקפיטליזם. לפי התזה הזו, שנוכל להזכירה כאן בחטף בלבד, הקפיטליזם של השפע מוליד תרבות המבוססת על הגשמה עצמית ואשר מתורגמת לצריכה נטולת רסן שחותרת תחת המשמעת העצמית, החסכנות, האיפוק ויתר המידות הטובות של האזרח הבורגני – אותן מידות טובות אשר הולידו את השפע הקפיטליסטי עצמו. השפע הקפיטליסטי, במילים אחרות, השחית את המערך הרוחני הבורגני שהיה בבחינת האם המולידה שלו ושל הציביליזציה הליברלית עצמה.[12]

אם קודם עודדו אותך למשול בתאוותיך, הוסיף קריסטול, הנה היום מעודדים אותך לספקן בלא דיחוי: "הדגש הוא בהנאה שבצריכה ולא במידות התרומיות הכרוכות בעבודה. היכולת להשהות את הסיפוק, שהיא תנאי מוקדם לשיפור ההדרגתי במצבו של האדם, מעוררת בוז; הסיסמה 'טוס עכשיו, שלם אחר כך' הופכת להיות לא רק סיסמת פרסומת אלא גם פילוסופיה פופולרית של החיים".[13]

רוב השמרנים החדשים טענו כי חברה שתרבותה מעלה על נס הפקרות והוללות חומרית ומינית תחת המוטו של "סגנונות חיים", כגון הומוסקסואליות, הדוניזם, אסקפיזם, נון־קונפורמיזם ורלטיביזם, כשכל אלו מלווים במתירנות מינית ובצריכת סמים (אם נמנה רק חלק ממאפייניה של תרבות הנגד), לא תוכל לשרוד לאורך זמן. כדי שחברה תוכל לא רק לשגשג אלא גם להיות חופשית ומסוגלת לשלטון עצמי, היא מוכרחה להעלות על נס את האתיקה הפרוטסטנטית או הוויקטוריאנית שבמרכזה עיצוב וחישול האופי וטיפוחן של מידות טובות כגון הסתמכות עצמית ומשמעת עצמית, חריצות, חסכנות, שקדנות, התמדה, אדיקות דתית, איפוק ומתינות, רוח ציבורית (public spiritedness) מסוימת, שלמות התא המשפחתי, הכנסייה והקהילה המקומית וכמובן – אהבת האומה.[14] האזרח הבורגני, להבדיל מן האזרח הליברלי, הוא מי שחי על פי המידות הטובות הללו. כלומר, במחשבה השמרנית החדשה קיים קשר בלתי נפרד בין המשטר, האופי של האזרחים, והתרבות המדרבנת אותם.[15]

החברה הבורגנית, נבהיר, השתיתה את צורת הקיום הקפיטליסטית על משמעת עצמית מוסרית שעוטרה בהילה של חסד רוחני. או, במילים אחרות, היא הייתה ספוגה בערכי האתיקה הפרוטסטנטית. במרכזו של האתוס הבורגני עמדה ההבחנה בין חירות להפקרות, ותפקידם של המוסדות הדתיים והתרבותיים היה להצביע על הבחנה זו, לשמרה ולהגן עליה. שלא כמו החירות הליברלית בת־זמננו, החירות הבורגנית היא חירות צמודת מסורת וספוגת חוכמה דתית. המסורת והדת, לדבריו של קריסטול, העניקו תוקף ומטען חיובי לחירות והפכו אותה לאתוס.[16] בהתאם לכך, כל עוד רווחה הדבקות הדתית בחברה, גורלה של החברה הבורגנית הובטח; אך משעה שזו נחלשה, החל האתוס הבורגני עצמו לקרוס. בניסוחו של קריסטול:

> למה לנו הדת? האם אין די בחירות כדי ליצור את החברה הטובה? גם אם יש המחזיקים בדעה זו, לא כך גורסת המסורת השמרנית המערבית. לפי החשיבה השמרנית, אין כלכלת שוק יכולה לפעול אלא בחברה שאנשיה הם, במידה מספקת, בורגניים; כלומר, הם אנשים חרוצים, שומרי סדר, שומרי חוק, ושומרי מסגרת המשפחה המסורתית, הדוחים סיפוקים אפשריים – כספיים ומיניים כאחד – על מנת שלמרות החופש שניתן להם, יוסיפו לכלכל את העתיד על חשבון ההווה. ונראה שהדת היא שאי־אפשר בלעדיו ... הדת היא המרסנת את הדחף הנהנתי האנוכי, אשר צמיחתו קלה כל כך בחברה פתוחה המבוססת על כלכלת שוק.[17]

ואכן, כאשר ההומניזם החילוני דחק ממקומן את הדתות המסורתיות הוא הכניס את המערב למשבר רוחני. רוב הבעיות שמולן ניצב האדם המודרני – כך היה קריסטול משוכנע – אינן כלכליות או סוציולוגיות כי אם רוחניות. הדבר היה נכון בעיקר לחברות השפע, כלומר לאותן חברות שמיגרו את המצוקות הכלכליות שמהן סבלו דורות העבר. בחברות מן הסוג הזה, ובראשן החברה האמריקנית, החלה כמות הולכת

וגדלה של אנשים להיות ערה לריק רוחני ולאובדן משמעות המתורגם לחרדה ולאי־נחת הולך וגובר. "זהו מות האלוהים", כתב באחד ממאמריו, "שרודף את החברה הבורגנית".[18]

"כשאנו בוחנים את החילון ללא דעה קדומה אידיאולוגית", כתב קריסטול, "אנו יכולים לתארו בצורה נאותה, ולדעתי אף ביתר דיוק, כניצחונו של דחף דתי חדש, ההולך ונוצר, על הדתות המסורתיות ... הוא מכונה בשם ההולם והמדויק 'הומניזם חילוני'. העובדה שהמילה 'חילוני' היא חלק מזיהויו העצמי אין בה כדי לשלול את האפשרות לראותו ברצינות כדת מתחרה, למרות שחסידיו מתנגדים בכעס לכל שיוך כזה".[19]

אך 'דת' ההומניזם החילוני עצמה, שהייתה "הבסיס התיאולוגי־מטפיזי" של הליברליזם ושל הסוציאליזם כאחד, הייתה שרויה לטעמו של קריסטול במשבר עמוק. הסימנים לקריסתה החלו להופיע בשנות השישים, עם צמיחתה של תרבות הנגד, והתגברו עם עלייתו של הפוסטמודרניזם – שקריסטול ראה בו מרד נגד התבונה עצמה – בשנות השמונים. בראשית שנות התשעים קריסטול כבר הרגיש בנוח למנות את קריסת ההומניזם החילוני כאחת משתי ההתרחשויות המייצגות נקודות מפנה בהיסטוריה של המאה העשרים, לצד מותו של הסוציאליזם.[20] "איש מן ההוגים המעניינים, רבי־העוצמה ובעלי ההשפעה במאה העשרים", קבע נחרצות, "לא נשאר נאמן להומניזם החילוני".[21] "ההומניזם החילוני כבר מת מוות מוחי", הוסיף, "גם אם לבו ממשיך להזרים אנרגיה לכל מוסדות החברה שלנו".[22]

יש בעיות רבות בהומניזם החילוני, אך שתיים מהן חשובות במיוחד לענייננו. ראשית, בעיניו של קריסטול ההומניזם החילוני ועמו הליברליזם אינם יכולים לספק מסד לקוד מוסרי יציב:

> הרציונליזם הפילוסופי של ההומניזם החילוני יכול, במקרה הטוב, לומר לנו מה הן ההנחות ההכרחיות לקיומו של קוד מוסרי, אך אין הוא יכול לספק לנו שום קוד כזה. קודים מוסריים צומחים מניסיונן המוסרי של קהילות והם קונים להם סמכות לקבוע דפוסי התנהגות רק במידה שבני אדם מתחנכים להתייחס בהערכה ואף ביראת כבוד למסורות המוסריות של אבות אבותיהם. הקניית הערכה ויראת הכבוד היא תפקידה של הדת. ... תבונה טהורה יכולה לשמש בסיס לביקורת על אמונות מוסריות, אך נבצר ממנה לחוללן אותן.[23]

כפי שעולה מן הדברים, מקור המוסר אליבא דקריסטול אינו האל ואף לא התבונה האנושית, כי אם הניסיון הרב־דורי של הקהילה. ואולם כדי שניסיון זה ייהנה מסמכות, על הדת לקדש אותו. במובן זה, הדת הכרחית לקיומו של קוד מוסרי יציב בקהילה.

כמו ליאו שטראוס סבר גם קריסטול כי גורלם של ההומניזם החילוני והליברליזם להידרדר לכדי ניהיליזם, הידרדרות הניכרת בכך שהמידות הטובות פינו את מקומן

ל"ערכים". אף כי קריסטול לא התנגד לערכים ליברליים כגון סובלנות, פלורליזם ורלטיביזם, הוא האמין שכאשר הערכים הללו מועלים על נס סופם לחולל אנרכיה מוסרית. קריסטול ראה לנגד עיניו שתי חלופות בלבד: או שבמערב תמשול תרבות המבוססת על המורשת הדתית והמוסרית של היהדות והנצרות, או שהמערב ישקע לאנרכיה מוסרית. ליברליזם שאינו צמוד למסורת יהודית־נוצרית, טען קריסטול, הוא השליה עצמית.

לא רק שההומניזם החילוני לא הצליח לספק בסיס יציב לקוד מוסרי, הוא גם בלבל תדיר בין קדמה חומרית – מדעית וכלכלית – לבין קדמה מוסרית. קריסטול הדגיש, לעומת זאת, כי אין קשר הכרחי בין התקדמותו של המדע והעלייה באיכות החיים לבין שכלול ועידון הדרגתי של הליכות ומוסר. אדרבה, תרבות־הנגד ששטפה את המערב בשנות השישים חוללה וולגריזציה חסרת תקדים בנורמות החברתיות, עד אשר מושגים כגון "יאה", "הולם" ו"מכובד" כמעט איבדו את משמעותם. קריסטול הצביע על כך שעצם הדיבור על קדמה מוסרית נתפס כמשונה בתרבות ליברלית שאינה מכירה בהיררכיה של צורות חיים אלא מעלה על נס את הריבוי והשונות. שיפוטיות הפכה בחוגים רבים למילה גסה, לביטוי של פולשנות ואף ריאקציונריות. במילים אחרות, המוסר הפך לעניין של טעם.

קריסטול לא הכחיש כמובן את קיומה של קדמה חומרית, אך הוא הטיל ספק בחיוניותה, ולבטח הכחיש שהמערב חווה קדמה מוסרית. בכל הנוגע לחיוניות שבצמיחה הכלכלית, כתב קריסטול את הדברים האלה:

> בהקשר זה אני סבור כי אפשר ללמוד הרבה מן הספקנות הגוברת ביחס לתועלת שבצמיחה הכלכלית ובחדשנות הטכנולוגית, ספקנות כזו אפיינה את מבקריו השמרנים של הקפיטליזם הליברלי מאז ראשית המאה התשע־עשרה. ... להטיל ספק בכך פירושו להטיל ספק במטפיזיקה הפוליטית של המודרניות ולהתחיל במסע הארוך חזרה אל הפילוסופיה הפוליטית הקדם־מודרנית – אל אפלטון, אריסטו, תומס אקווינס, הוקר, קלווין וכן הלאה. נדמה לי שזהו מסע הכרחי מאוד. אולי נגלה שם משהו מאותם גורמים הנחוצים נואשות לציוויליזציה המידלדלת מבחינה רוחנית שהקמנו על גבי מה שנראה לנו פעם כיסודות בורגניים איתנים.[24]

הקדמה החומרית אינה מיתרגמת אפוא בהכרח לקדמה מוסרית. אדרבה, קריסטול ועמו שמרנים חדשים אחרים סברו כאמור שהמערב דועך מבחינה מוסרית.[25] סיפורה של האתיקה הקפיטליסטית באמריקה היה לדידו סיפור של התנוונות. "המידה הטובה", כפי שהכריזה כותרת מאמרו, "איבדה את כל קסמה".

העובדה שההומניזם החילוני שרד עד כה איננה מובנת מאליה, ויש להסבירה בכך שהוא עוד נשם את אדי המסורת הדתית והמוסריות היהודית־נוצרית – מסורת שעודה פועמת בתפיסתם ובהליכותיהם של רוב האנשים מן השורה, אך מידלדלת

יותר ויותר עם חלוף השנים. במאמר 'הסוציאליזם: הספד לרעיון' טען קריסטול מפורשות כי מייסדי הקפיטליזם קיבלו כדבר מובן מאליו את התוקף של המורשות המוסריות והרוחניות של היהדות והנצרות, וכי אל לאינדיבידואליזם של החברה הבורגנית להשתחרר מן המסורת הזאת.[26]

קריסטול העריך שארצות הברית בפרט והמערב בכלל עומדים בפתחו של גל התעוררות דתית. הוא הזכיר בכמה מקומות שתופעות מן הסוג הזה התרחשו תדיר בהיסטוריה, כמו למשל עם עליית הפוריטניזם באנגליה דווקא בתקופה שבה אנגליה נהנתה מרווחה כלכלית יחסית וכאשר שלטונה היה סובלני ביותר.[27] "ההיסטוריה הרוחנית של המין האנושי", כתב, "מלאה ברגעים קיומיים המהווים קרקע פורייה לתנועות גנוסטיות – תנועות המכוונות לרפורמציה רוחנית". "ככל הנראה", ציין באחת מתחזיותיו, "מחוגי השעון יסובו לאחור ומקומה של הדת ברשות הרבים האמריקנית ידמה יותר לזה שתפסה במאה התשע־עשרה, בניגוד למאה הנוכחית".[28]

בעיניו של קריסטול, האדם הוא במהותו "האדם הדתי" (homo religious). לרוב האנשים, האמין, יש כמיהה עמוקה אל הטרנסצנדנטי, כמיהה המבטאת את נטייתו של האדם לתור אחר משמעות בעולם רווי צער. "אם יש עובדה אחת שאינה ניתנת לערעור לגבי מצבו של האדם", כתב, "הרי היא זו ששום קהילה אינה יכולה לשרוד אם היא משוכנעת – או אפילו חוששת – שחבריה מנהלים חיים חסרי משמעות ביקום חסר משמעות".[29] במקום אחר טען כי "אנשים אינם יכולים לשאת לאורך זמן תחושה של ריקנות רוחנית, כשם שאינם יכולים לקבל לאורך זמן חברה שבה הכוח, הפריבילגיות והרכוש אינם מחולקים על פי אמות מידה שיש להן משמעות מוסרית כלשהי".[30]

במאמר שחיבר באמצע שנות השישים בתגובה לתרבות הנגד, טען קריסטול שהמשימה החשובה ביותר הניצבת כיום בפני דורשי שלומה של התרבות המערבית היא החייאת הדתות המסורתיות, שכן מצבו של ההומניזם החילוני הוא חסר תקנה.[31]

חזרתה של הדת למציאות הפוליטית לצד דעיכתו של הליברליזם הייתה בעיני קריסטול תופעה רצויה ולמעשה בלתי־נמנעת. במאמר 'הגעתה של המאה השמרנית', שראה אור באמצע שנות התשעים, כתב שראשית חוכמה היא ההכרה בכך שההומניזם החילוני ועמו הליברליזם נמצאים בסוף דרכם וכי השמרנים הדתיים הגדלים במספרם עתידים לעמוד במרכזה של השמרנות האמריקנית.[32] "היום", כתב, "אלו הם הדתיים שמרגישים שהעתיד נע לכיוונם".

לאור הדברים הללו, נכון יהיה לקבוע כי קריסטול ביקש למעשה להיוותר נאמן לנאורות האמריקנית כפי שהבינו אותה וכפי שחיו לפיה האבות המייסדים. הללו אומנם, כפי שמזכירה לנו גרטרוד הימלפרב, היו זהירים ומפוכחים מכדי לחשוב שדבקות דתית או מידות טובות כשלעצמן הן ערובה מספקת לקיומה של חירות פוליטית. הם עמדו על כך שיש להשלימן במבנה משטרי מסועף המבוסס על הפרדת

רשויות, ובכינון רפובליקה רחבת ידיים אשר תוליד סיעות רבות ומתחרות: המזור הרפובליקני למחלה הרפובליקנית, כפי שכינה זאת מדיסון. ועדיין, ברי היה להם כי ללא מידות טובות לא תיתכן חירות פוליטית כלל; וכי מכניזם פוליטי, משוכלל ככל שיהיה, שאין נלוות לו מידות תרומיות בקרב המוני העם, לעולם לא יציל את נפשה של הרפובליקה.[33] וכשם שמובן היה להם מאליו שהמידות הטובות חיוניות לקיומה של חירות פוליטית, כך מובן היה להם מאליו שאמונה ודבקות דתית הן תנאי לקיומן של מידות טובות. "ללא דת", קבע בנג'מין ראש, מהחתומים על מגילת העצמאות, "לא יכולות להיות מידות טובות, וללא מידות טובות לא תיתכן חירות פוליטית, שהיא המטרה וסיבת קיומן של כל הממשלות הרפובליקניות".[34]

הדברים הללו נכונים לא פחות לגבי אותם אבות מייסדים – כמו בנג'מין פרנקלין ותומס ג'פרסון – שהשקפת עולמם הייתה דתית פחות או אף לא דתית כלל. ידועה לרבים התבטאותו של הראשון כי "אם בני האדם הינם כה רשעים בהיותם דתיים, מה יהיה מהם ללא קיומה של אמונה דתית?". באופן דומה ג'פרסון, אף שלא האמין באמיתותם של כתבי הקודש, לא היסס לקבוע כי "שום אומה לא התקיימה מעולם ללא דת, וספק אם אי־פעם תתקיים. הדת הנוצרית היא הדת הטובה ביותר שניתנה לאדם ואני כנבחר ציבור מחויב להוקיר לה את תודתי".[35] קריסטול צדק אפוא כשכתב, במקרה זה על הנאורות האנגלו־סקוטית, שאף על פי שרוב הוגי הדעות שלה נטו לספקנות דתית, רווחה בה ההסכמה "שבשביל האדם הממוצע הדת המאורגנת היא צורה נחוצה ורצויה של התאגדות אנושית. היא משרתת את המטרות החשובות עד מאוד של הקניית הרגלים מוסריים, ומעל הכול, של מתן ניחומים ותקווה לאנשים שחייהם עלי אדמות אינם משביעי רצון דווקא".[36]

בכך נבדלה הנאורות האמריקנית ממקבילתה הצרפתית. נאורי צרפת ראו בדת מכשול בפני קדמה חומרית ומוסרית כאחד, ובת לווייתו של השעבוד הפוליטי; אפשר להבין לשיחם זה, לנוכח הקשר ההדוק שבין הכנסייה הקתולית לבית בורבון. ואילו באמריקה ראתה הנאורות בדת בת־לווייתה של הקדמה, תנאי הכרחי למוסר ועזר חיוני לחירות הפוליטית. לא בכדי היכה הדבר בתדהמה את ההוגה הצרפתי החשוב אלכסיס דה־טוקוויל בביקורו באמריקה. האומה הנוצרית ביותר, גילה להפתעתו, היא גם החופשית והנאורה ביותר. האבות המייסדים אולי ביצרו את הפרדתה של הדת מהמדינה, אך הם מעולם לא היו מאשרים את הפרדתה, ניתוקה או מיגורה של הדת מן החברה. בתגובה לקידום של ניתוק כזה על ידי צרפת אמר ג'ון אדמס, נשיאה השני של ארצות הברית, "איני יודע מה לעשות עם רפובליקה של 30 מיליון אתאיסטים".[37] אדרבה, מטרת הפרדתה של הדת מן המדינה באמריקה הייתה לסייע לביצורה של הדת בחברה.

מיגורה של הדת מהחברה האמריקנית, למרות הביצורים הללו, היה הבעיה שעליה הצביע קריסטול.

ד

לא רק סתירותיהם של הקפיטליזם וההומניזם החילוני חתרו תחת האתוס ודרך החיים הבורגנית, אלא גם מדינת הרווחה שצמחה לממדים ענקיים במערב בכלל ובארצות הברית בפרט. מדינת הרווחה בצורתה הליברלית סבלה מכמה בעיות מרכזיות שלא הותירו ברירה אלא לשנותה מן היסוד. המרכזית בהן הייתה בעיית 'התוצאות הבלתי־מכוונות'. "אנחנו לא רוצים להאמין", כתב קריסטול, "שלחמלה שלנו עלולות להיות תוצאות שליליות". ואולם לא אחת תוצאות שליליות היו בדיוק מה שהולידה מדינת הרווחה. כך למשל, במקום לתת לאנשים תמיכה זמנית שתחלץ אותם מעוני, מדינת הרווחה יצרה מעמד שלם של נתמכי סעד; ככל ששירותי הרווחה הניתנים גדלו והפכו מקיפים יותר ויותר, כך צמח הביקוש להם ונפגע התמריץ שהניע את העובדים הנמצאים בתחתית סולם ההכנסות לדבוק בעבודתם.

אך הבעיה עם מדינת הרווחה לא הייתה רק, ואף לא בעיקר, בעיה טכנית, במובן של ניהול כושל שהוביל לתוצאות בלתי־מכוונות – אלא בראש ובראשונה בעיה מוסרית. התלות ברווחה, טען קריסטול, השחיתה את אופיים של האזרחים וגרמה דה־מורליזציה בקרב השכבות הנמוכות ביותר. הרווחה חתרה תחת המידות הטובות שצריכות להיות נחלתם של אזרחים בורגנים, ובראשן מידות העצמאות וההסתמכות העצמית. מדיניות רווחה, טען קריסטול, היא לא רק עניין של מאזן פיסקלי או הוצאה ציבורית כי אם עניין מוסרי: היא מקדמת ומטפחת מידות טובות מסוימות ומתמרצת התנהגות מסוימת. וכך, בעוד שבעיני שמרנים מסורתיים מדינת הרווחה רעה כי היא מפירה את זכותם הטבעית של האזרחים לקניין, בעיניו של קריסטול מדינת הרווחה רעה משום שהיא משחיתה את אופיים של מקבלי השירותים שלה וחותרת תחת אופיו הבורגני של הציבור.

למשל, קריסטול הצביע על כך שבעבר חשו הנזקקים לתשלומי רווחה בושה – שכן הזדקקות זו כמו העידה מעצמה על כך שמבקשה אינו מסוגל לעמוד ברשות עצמו – ואילו כיום תשלומי רווחה נתפסים כ"זכות", כדבר שלא רק שאין להתבייש בו אלא הוא שירות לגיטימי בבחינת "מיצוי זכויות". כל הבחנה בין עבודה אישית ועצמאות כלכלית לבין הסתמכות על רווחה היטשטשה מבחינה נורמטיבית, והתלות בתשלומי מדינה נהפכה לדרך חיים המפרנסת את מקבליהם – ועימם גם את המנגנון הבירוקרטי התלוי בקיומם.

אף שקריסטול היה ממבקריה החריפים ביותר של מדינת הרווחה מבחינה עקרונית, מבחינה מעשית הוא נבדל מן הימין האמריקני "הישן" בכך שהשלים עם קיומה; הוא לא קיווה למיגורה אלא שָאַף לחולל בה רפורמה שמרנית. קריסטול התנגד לדגם ההולך ומתרחב תדיר של מדינת הרווחה הליברלית וטען כי על השמרנים בכלל ועל המפלגה הרפובליקנית בפרט – אם ברצונם להיות רלוונטיים מבחינה פוליטית

– להציע חלופה שמרנית בעלת מאפיינים של רווחה למדינת הרווחה הליברלית. לקריסטול לא הייתה סבלנות רבה לאותה שמרנות שייצג המועמד הרפובליקני לנשיאות ומהחשובים שבפוליטיקאים השמרנים שהתנגדו ל'ניו־דיל', בארי גולדוואטר, ואשר שאפה "לגלגל לאחור" את מדינת הרווחה.

בהתאם לכך אין להתפלא שקריסטול, אף שלרוב העריך מאוד את תובנותיו של הכלכלן והפילוסוף הפוליטי פרידריך האייק,[38] שלל את התזה המוכרת שלו שלפיה תכנון כלכלי עלול להוליך לשעבוד פוליטי:

> השמרנים־החדשים אינם אוהבים את ריכוז השירותים המאפיין מדינת רווחה, ושמחים להכיר דרכים חלופיות למתן שירותים אלה. אולם דעתם אינה נוחה מקביעתו של האייק שאנחנו "בדרך לשעבוד". הם אינם שותפים לבהלה ולחרדה מפני צמיחתה של המדינה במאה החולפת, אלא רואים אותה כטבעית ובעצם כבלתי־נמנעת. היות שהם נוטים להתעניין יותר בהיסטוריה ופחות בכלכלה ובסוציולוגיה, הם יודעים כי הרעיון יליד המאה ה־19, שהרברט ספנסר הציג באופן כה סדור בספרו 'האדם נגד המדינה', היה קוריוז היסטורי. מאז ומתמיד העדיפו הבריות ממשלה חזקה על פני ממשלה חלשה, אף כי לא רחשו שמץ של חיבה כלפי מה שיש לו ריח של ממשלה חודרנית מדי.[39]

יתרה מכך, האייק סימל בעיניו של קריסטול את המרחק הרב שהתרחק הקפיטליזם ממקורותיו הבורגניים. בעוד בעבר הבטיח הקפיטליזם לספק חיים מוסריים וחברה צודקת לצד שפע וחירות, הנה כיום, טען קריסטול, מספק הקפיטליזם רק את שתי ההבטחות האחרונות. הלוא היה זה האייק עצמו שהנגיד בין החברה החופשית לחברה הצודקת (מושג חסר משמעות בעיניו של הכלכלן האוסטרי) משל היו שתי חברות שונות ונבדלות.[40]

מדינת רווחה שמרנית, טען קריסטול, לא רק שלא תוליך לשעבוד אלא תוסיף לחוסן החברתי של האומה. צורה מסוימת של מדינת רווחה, הדגיש לא אחת, עולה בקנה אחד עם תפיסת העולם השמרנית, וההימנעות מאימוצה תהיה הרת אסון מבחינה רפובליקנית. העם דורש סיוע מסוים מאת הממשלה להתמודדות עם בעיות מסוימות שדרך החיים האורבנית והתעשייתית מייצרת. הוא דורש, והוא יקבל. השאלה היחידה היא מי ייתן לו, ואיך. האתגר העומד לפתחה של המפלגה הרפובליקנית, המזניחה מילוי דרישה זו באופן המותיר את היוזמה כולה בידי המפלגה היריבה, היא לעצב מערכת רווחה שאינה מכחידה מידות טובות שמרניות – כמו הסתמכות עצמית – אלא עולה בקנה אחד איתן.[41]

יצירתה של מדינת רווחה כזאת הייתה בעיני קריסטול לא רק השלמה עם כורח המציאות. הוא הרחיק לכת וטען כי מדינת רווחה שמרנית היא הגשמה של דרישה מוצדקת של המוני העם:

> אצל רוב בני העם הדרישה ל'מדינת רווחה' היא דרישה להעלות את מינימום השותפות הפוליטית ולעשות 'צדק חברתי' (כלומר צדק חלוקתי) – יותר ממה שהקפיטליזם בצורתו המקורית והטהורה, האינדיבידואליסטית, מסוגל לעשות. בשום פנים אין זו דרישה לסוציאליזם או לדבר דומה לו. גם אין זו לאמיתו של דבר דרישה לשלטון פולשני של בירוקרטיה רבת־כוח שידה בכול. ... כמעט כל התמיכה העממית והמקיפה באמת במדינת הרווחה תבוא על סיפוקה על ידי שילוב של תכניות ביטוח וולונטריות ומחייבות – ביטוח זקנה, ביטוח נכות, ביטוח אבטלה, ביטוח רפואי – העשויות להתיישב במידה מתקבלת על הדעת (גם אם לא בתכלית השלמות) עם חברה ליברלית־קפיטליסטית.[42]

במילים אחרות, קריסטול עמד על כך שעל התנועה השמרנית בכלל והמפלגה הרפובליקנית בפרט להעניק חזון חיובי לחברה הגונה. לנוכח הדברים הללו, אל לנו להתפלא על כך שקריסטול הכריז כי מטרתה ההיסטורית של השמרנות החדשה היא לשנות מן היסוד את המפלגה הרפובליקנית, ואת השמרנות האמריקנית בכלל, ולסגלן לשמרנות פוליטית חדשה המותאמת למשילות בדמוקרטיה מודרנית.[43]

עיקרו של דבר: קריסטול הבין את מה שרבים מקרב השמרנים בני זמנו כשלו מלהבין, שכן ראייתם הייתה ראיה כלכלית צרה ותו לא. הוא השכיל להבין כי לרפורמות חברתיות ישנה חשיבות פוליטית רבה בקידום מטרות שהיו בעיניו שמרניות: ביצור החוסן הלאומי וחיזוק האחווה האזרחית. המחנה השמרני והקהילה העסקית, טען, לא הבין ששדה המאבק המרכזי בחציה השני של המאה העשרים איננו כלכלי כי אם תרבותי: לא מאבק בין קפיטליזם לסוציאליזם כי אם מאבק בין מי שנותר נאמן לתרבות ולאתוס הבורגניים, המבוססים על חוכמתן המסורתית של הדתות היהודית והנוצרית, לבין אותם ליברלים חילונים שאימצו הלכה למעשה את הניהיליזם.

ה

היות שהראשונים לדחות את האתוס הבורגני – ובארסיות מיוחדת – היו "אנשי המילים", כלומר אינטלקטואלים ליברליים ורדיקלים למיניהם, ולנוכח העובדה שחסידיה הנותרים אך המתמעטים של דרך החיים הבורגנית היו אנשים מן־השורה (common people), נכון יהיה לטעון כי שמרנותו של קריסטול היא שמרנות המעלה על נס את האדם מן השורה ואת שכלו הישר – בדרכו של הוגה הדעות האנגלי חריף הלשון גילברט קית' צ'סטרטון.

קריסטול טען שהאינטלקטואלים נוטים להיות חסרי אחריות מבחינה פוליטית – כפי שניתן היה ללמוד מיחסם הנוח כלפי ברית המועצות ומנהייתם אחר רודנויות קומוניסטיות בעולם השלישי. הם העריכו הרבה יותר מדי את תבונתם, ואילו לדת ולמסורת בָּזוּ. הם סברו, אם במוצהר אם במשתמע, כי ביכולתם לנהל את החברה באופן טוב ורציונלי יותר מזה המתקבל כאשר מניחים לה להתנהל בעצמה.

בעיניו של קריסטול, האינטלקטואלים היו מעמד אשר מעולם לא מצא את מקומו בכלכלת השוק. כלכלה זו עוררה בהם סלידה בשל "ההמוניות", "הגסות" ואף "הבהמיות" שלה.[44] כלכלת השוק ביעתה אותם, שכן "תרבות המעוצבת בידי עסקאות בשוק היא תרבות הנענית לרצונות, להעדפות ולשאיפות הנפוצות של האדם הפשוט"; לאליטה החדשה "יש מעט כבוד לתרבות כזאת ... והיא מבקשת להתגבר על הכלכלה באמצעות הפוליטיקה".[45] במילים אחרות, לאינטלקטואלים לא הייתה בעיה עם מופעיה השליליים של כלכלת השוק – אלא עם עצם הרעיון והמציאות שלה.

האינטלקטואלים כיסו את תאוותם לכוח ולעליונות במעטה של אידיאלים דביקים שבמרכזם "שוויון" ו"צדק חברתי". ואולם לא החרדה לשוויון, לצמצום פערים או לחלוקה "צודקת" הניעה את עדר האינטלקטואלים לתקוף בחריפות את הקפיטליזם – כי אם דווקא מרידתם בשוויון הרוחני שהנחילה התרבות הבורגנית. כלומר, מניעה תאוות כוח ושליטה, המלווה בבוז עמוק לסמכותם של ההמונים שעליה מושתתת כלכלת השוק.[46] על ידי שימוש ברטוריקה אגליטרית ודמוקרטית, ניסו האינטלקטואלים לתבוע את עליונותם החברתית.

מן הטעם הזה, גרס קריסטול, שום חלוקה צודקת יותר של משאבים ושום צמצום באי־שוויון לא יפחיתו את זעמם של האינטלקטואלים. אדרבה, זעמם גובר ככל שהחברה הבורגנית נהיית שוויונית יותר. לאור זאת הוא אף טען שאותם אינטלקטואלים מנהלים מלחמה מעמדית כנגד הקהילה העסקית. (ולא רק הם. קריסטול טבע את המושג "המעמד החדש", המורכב מכל בעלי המקצוע התלויים למחייתם במגזר ציבורי הולך ותופח, כגון בירוקרטים למיניהם, עובדים סוציאליים, מורים וכדומה).[47]

לעומת זאת, לטעמו של קריסטול האמריקני הממוצע ניחן בשכל ישר המאפשר לו להבחין – גם אם בגסות – בין נכון ללא נכון, בין ראוי לשאינו ראוי ובין ידיד לאויב. "אפילו היום", כתב קריסטול באחד ממאמריו, "המוני העם נוטים להיות הגיוניים הרבה יותר בשיפוטם ובציפיותיהם הפוליטיות מאשר האינטלקטואלים שלנו". והוא הוסיף: "הבעיה היא שהחברה שלנו מייצרת יותר ויותר אינטלקטואלים, ופחות אנשים מן השורה".[48] שלא כמו האינטלקטואלים שנטו לאמץ אורח חיים בוהמייני ואת תרבות הנגד, האנשים מן השורה נותרו נאמנים לאורח החיים ולאתוס הבורגני. קריסטול הצביע על תופעה בעלת חשיבות עליונה להבנת עמדתו השמרנית: מכל המעמדות, מעמד הפועלים האמריקני הוא שגילה את ההתנגדות העיקשת ביותר לרדיקליזם ששטף את הבורגנות העליונה, הסטודנטים ומעמד האינטלקטואלים. מעמד הפועלים הוא אשר דבק, ולו במידה מסוימת, באתוס הבורגני. מזווית אחרת, הזעם והטינה האגליטרית אחזו באינטלקטואלים ולא במעמד הפועלים.[49]

עם זאת, האדם מן השורה לא ידע להגן על עצמו בממד הרעיוני מפני מתקפותיה של תרבות־הנגד ומפני חתרנותם האידיאולוגית של האינטלקטואלים. רוב הזמן, כתב קריסטול, תופסים רוב האנשים בדרך אינטואיטיבית את כוחם של הטיעונים השמרניים, "אבל אותם אנשים מן השורה עומדים חסרי מגן מבחינה אינטלקטואלית מול הרציונליזם המגובש והתוקפני של מעמד האינטלקטואלים שלנו".[50] חוסר האונים הזה, הפער שנוצר בין השכל הישר של המוני העם לבין הסכלות של האליטות הליברליות וניסיונן לחולל מהפכה חברתית "מלמעלה", הוא אשר עורר מרבצו את הפופוליזם האמריקני.

קריסטול לא הוטרד מעלייתו של הפופוליזם בשנות השמונים, אף שלכאורה הפופוליזם רחוק מהשמרנות והיא עוינת אותו. מכך אין להבין כמובן כי קריסטול היה פופוליסט. ההפך הוא הנכון. כפי שניתן ללמוד מכתביו, קריסטול סבר כי האבות המייסדים צדקו כשהבחינו בכך שלממשל עממי יש בעיות משלו, כמו קיום של רוב משולהב ונטול רסן הנוהה אחר דמגוג. הוא גם ידע להעריך את המזור הרפובליקני שיצרו האבות המייסדים לבעיה זו, בדמותה של רפובליקה רחבת ידיים שבה סיעות שונות מאזנות זו את כוחה של זו במסגרת מערכת של איזונים ובלמים.[51] אבל, וזהו העיקר, קריסטול טען כי השכל הישר, ולא התשוקות הלא מרוסנות של המוני העם, הוא שעמד מאחורי עליית הפופוליזם האמריקני; שכל ישר המביע את מורת רוחו מן האליטות ומן הממסד הליברלי.[52] פופוליזם זה הוא העונש שהביאו על עצמן האליטות הליברליות; הוא ניסיון של המוני העם להחזיר את הפוליטיקה האמריקנית למסלולה.

על כן אין דין הפופוליזם האמריקני כדינו של הפופוליזם שהטריד את הפילוסופים הפוליטיים עוד מהעת העתיקה. הפופוליזם הקודם היווה סכנה לקיומה של הרפובליקה, ואילו הפופוליזם החדש הוא תנועת תיקון החיונית לבריאותה:

> ודאי אמת היא שגוון מסוים של פופוליזם עלול לסכן את הסדרים הדמוקרטיים שלנו. אולם אמת היא גם שפופוליזם עשוי להיות תיקון לפגמיהם של סדרים דמוקרטיים – פגמים הנובעים לעיתים קרובות מהשפעה אינטלקטואלית ... של האליטות הדמוקרטיות שלנו. המחשבה הפוליטית הקלאסית חששה מהדמוקרטיה משום שהיא ראתה את ההמון כפזיז, קנאי וחסר יציבות מעצם טיבו. הוגים אלו לא הכירו מציאות של דמוקרטיות שבהן ההמון הוא שמרן ואילו האליטות המשכילות השולטות בו הן אליטות אידאולוגיות העסוקות כל העת בערעור הסדר וביצירת אי־נחת לטובת הגשמת יעד אוטופי כלשהו. פופוליזם שמרני הוא תופעה מודרנית במובהק, והחשיבה הפוליטית השמרנית טרם הדביקה אותה. זו הסיבה שבגינה הגוון היוצא־דופן זה של פוליטיקה שמרנית שאנו עדים לו בארצות הברית בימינו כה חשוב, ויש לקחתו ברצינות. הוא עשוי לייצג את התקווה האחרונה והטובה ביותר של שמרנות בת זמננו.[53]

הבעיות שקריסטול זיהה בתרבות הליברלית שלנו עודן עימנו, ונראה שהפופוליזם השמרני שבשבחו כתב הולך מחיל אל חיל. כך גם באשר לדבקות הדתית: נראה כי

היא נמצאת במגמת התחזקות, לפחות בארצות הברית. האם יהיה בכוחם לחולל את הרסטורציה הבורגנית שקריסטול ייחל לה? ימים יגידו.

---

1. Irving Kristol, "The Coming 'Conservative Century'", in Ivan R. Dee (ed.), *Neoconservatism: The Autobiography of an Idea*, USA: Elephant Paperbacks, 1999, 365.
2. תופעה זו תוארה במאמרה של ההיסטוריונית גרטרוד הימלפרב, אשתו של קריסטול, שראה אור בעברית מעל דפי כתב עת זה: גרטרוד הימלפרב, "חברה מעוקרת ממוסר", **השילוח**, 18 (שבט תש"ף), עמ' 167–190. הימלפרב הקדישה חיבור שלם לפיתוח הטיעונים שבמאמר זה: Gertrude Himmelfarb, *The De-Moralization of Society: From Victorian Virtues to Modern Values,* USA: Vintage Books, 1996.
3. מן הסיבה הזו, שמרנותו של קריסטול הייתה שמרנות דתית באופייה. לכן דחה את השמרנות החילונית שמצאה את ביטויה אצל הפילוסוף הנודע מייקל אוקשוט. בעיניו הייתה בלתי-מספקת לא בעבורו מבחינה אישית ולא לזירה האמריקנית. ראו Irving Kristol, "America's 'Exceptional Conservatism'", in Dee (ed.), *Neoconservatism:* 375.
4. Kristol, "America's 'Exceptional Conservatism'", 379.
5. https://www.commentarymagazine.com/articles/irving-kristol/civil-liberties-1952-a-study-in-confusiondo-we-defend-our-rights-by-protecting-communists/
6. ארווינג קריסטול, "המלחמה הקרה שלי", בתוך קריסטול, מחשבות על **השמרנות החדשה**, מאנגלית: אהרן אמיר, ירושלים: שלם, תשס"ה, עמ' 20.
7. קריסטול, "המלחמה הקרה שלי", עמ' 22.
8. Kristol, "On Conservatism and Capitalism", Dee (ed.) *Neoconservatism,* 232.
9. קריסטול, "המלחמה הקרה שלי", עמ' 19.
10. שם, עמ' 20.
11. Kristol, "An Autobiographical Memoir", in. Dee (ed.) *Neoconservatism,* 25.
12. ארווינג קריסטול, "האוטופיזם העתיק והמודרני", **מחשבות על השמרנות החדשה**, עמ' 93.
13. ארווינג קריסטול, "אדם סמית ורוח הקפיטליזם", **מחשבות על השמרנות החדשה**, עמ' 240.
14. הטקסט השמרני-החדש המבטא לטעמי את הנקודה הזו בצורה המלאה ביותר הוא ספרה של גרטרוד הימלפרב *The De-Moralization of Society*. ראו הערה 2. וראו עוד James Q. Wilson, "The Rediscovery of Character: Private Virtue and Public Policy", in Mark Gerson (ed.) *The Essential Neoconservative Reader*, Addison-Wesley Publishing Company, 1996, 291-305. דרך ותואבו: Daniel Patrick Moynihan, "Defining Deviancy Down", 356-372.
15. עמדה מוסרית שזכתה לתגובה הבאה מצידו של התיאולוג הנודע ריצ'ארד ג'ון נויהאוס (Neuhaus): "אין שום דבר טוב במימוש עצמי אם אין עצמי זה ראוי למימוש. וכיוון שיש תכונות טובות ורעות ואנשים טובים ורעים, תהיה זו שגיאה להצהיר באופן גורף כי 'מימוש עצמי' הוא טוב. האם טוב לממש עצמי רע? ודאי שלא". מצוטט בתוך Essential *The Neoconservative Reader*, עמ' 272.
16. Kristol, "On Conservatism and Capitalism", 232.
17. ארווינג קריסטול, "על האיוולת הפוליטית של היהודים", **מחשבות על השמרנות החדשה**, עמ' 334–335.
18. Kristol, "About Equality", in Dee (ed.) *Neoconservatism,* 178.
19. ארווינג קריסטול, "משבר ההומניזם והיהודים", **מחשבות על השמרנות החדשה**, עמ' 317–318.
20. שם, עמ' 322–323.
21. שם, עמ' 324.
22. שם.
23. שם, עמ' 323.
24. ארווינג קריסטול, "כשהמידה הטובה מאבדת מקסמה", בתוך אסף שגיב (עורך), **חקירות ודרישות: מאמרי מופת על חברה, אמונה ומצב האדם**, מאנגלית: ברוריה בן-ברוך, ישראל: דביר ושלם, תשע"א, 286.
25. כך למשל ציין קריסטול: "במובנים רבים הייתה החברה בארצות הברית בשנות השלושים חברה בריאה יותר מכפי שנעשתה". ראו קריסטול, "זיכרונותיו של

טרוצקיסט", **מחשבות על השמרנות החדשה**, עמ' 4.

26. קריסטול, "הסוציאליזם: הספד לרעיון", **מחשבות על השמרנות החדשה**, עמ' 101–102.

27. Kristol, "Countercultures", in Dee (ed.), *Neoconservatism*, 140.

28. קריסטול, "משבר ההומניזם והיהודים", 326.

29. קריסטול, "משבר הומניזם והיהודים", 324.

30. קריסטול, "כשהמידה הטובה מאבדת מקסמה", 277.

31. Kristol, "Countercultures", 146.

32. Kristol, "The Coming 'Conservative Century'", 364-365.

33. Gertrude Himmelfarb, "The American Enlightment, "*The Roads to Modernity: The British, French, and American Enlightenments*, Random House, 2004, 203.

34. שם, 204.

35. שם, 209.

36. קריסטול, "אדם סמית ורוח הקפיטליזם", 201.

37. Daniel N. Robinson, "The Founders' Conception of Education for Civic Life", in Daniel N. Robinson & Richard N. Williams (ed.), *The American Founding: It's Intellectual and Moral Framework*, Fakenham: Continuum, 2012, 109.

38. Kristol, "America's 'Exceptional Conservatism'", 378.

39. Kristol, "The Neoconservative Persuasion", in Kristol, "*The Neoconservative Persuasion*: *Selected Essays*, 1942-2009, Hudson Institute, 2011, 35.

40. קריסטול, "כשהמידה הטובה מאבדת מקסמה", עמ' 275.

41. Kristol, "The Republican Future", in Dee (ed.) *Neoconservatism,* 346.

42. ארווינג קריסטול, "הסוציאליזם: הספד לרעיון", **מחשבות על השמרנות החדשה**, עמ' 108.

43. Kristol, "The Neoconservative Persuasion", 33.

44. Kristol, "About Equality", 171.

45. Kristol, "Business and the 'New Class'", in Ivan R. Dee (ed.) *Neoconservatism: The Autobiography of an Idea*, USA: Elephant Paperbacks, 1999, 208.

46. Kristol, "About Equality", 166.

47. שם, עמ' 170.

48. שם, עמ' 168.

49. שם, עמ' 172–173.

50. קריסטול, "האוטופיזם העתיק והמודרני", 88.

51. Kristol, "The New Populism: Not to Worry", in Dee (ed.) *Neoconservatism,* 359.

52. שם, עמ' 360, 363.

53. Kristol, "America's 'exceptional Conservatism'", 385-386.